

ישראל לא נולדה דמוקרטית

מוטי גולני

הדמוקרטיה" בפי כל באחרונה, גם בפי אלה הנחושים להחריבה. הנחת היסוד המובלעת במקומותינו, גם אם אינה מודעת תמיד, ע"קרה שישאל נולדה דמוקרטיה, ושכחו היתה, מן הסתם, גם תקופת "ההיריון הציוני" שלה מהרצל ועד ויצמן. לפי הנחה זו, מנהיגיה המרכזיים של מדינת ישראל הריכונית, מדוד בן גוריון ואילך (בנימין נתניהו נתפש כיוצא מן הכלל המעיד על הכלל) כלל לא נתנו דעתם על שאלת הדמוקרטיה, משל היתה החמצן אותו אנחנו נושמים, מורשת מובנת מאליה.

אלא שהדמוקרטיה של התנועה הציונית העולמית ושל היישוב היהודי בארץ, מי שהולידו את מדינת ישראל, היתה רחוקה מלהיות טבעית. היתה שם דמוקרטיה מהראש, לא מהבטן. תקצר היריעה, לפיכך טוב ונכון להתמקד באישים שהתוו את יחסיו של הממסד הציוני עם הפנומן הדמוקרטי. החשובים שבהם (וגם החשובים פחות) נולדו אל מציאות אימפריאלית אוסטרורו-הונגרית או רוסית. כך בנימין זאב הרצל, חיים ויצמן וולדימיר זאב ז'בוטינסקי, כך גם אלה שצ"מחו אל המנהיגות ביישוב עצמו, כאן בארץ, כבן-גוריון, משה שרתוק (שרת) ואחרים. איש מהם לא הביא משנותיו המעצבות מורשת דמוקרטית. יתר על כן, בהתאמה ידועה למקומות מהם הם באו, היא היתה להם לזר. אפשר שהדגם הביסמריקי בן המאה ה-19, הדמוקרטי כביכול, היה על פניו קרוב אליהם יותר מזה המערבי, בכריטיניה, בצרפת או בארצות הברית.

הרצל, הנשיא המייסד של ההסתדרות הציונית העולמית, עשה זאת לפי דרכו, מוקף בקישוטים דמוקרטיים. כאשר זמן קצר טרם מותו קמה לו סוף סוף אופוזיציה שקראה לעצמה, ולא בכדי, "הפרקציה הדמוקרטית" (1902), הרצל התקשה לשאת את עצם קיומה. הוא העדיף "לסגור" עניינים בשקט, לבדו, עם מלכים וקיסרים או עם חוג מקורביו. אחרי שתכנן, נסע, נשא ונתן, ההתפשר או לא, סיכם וסגר, לא היה יכול לקבל את הפוליטיקה הציונית צרת העין ורוויית הקנאות, שאינה מודה לו, מתעקשת לדון, להצביע, ולא נותנת לו להמשיך בשלו. גם ויצמן, נשיאה הרביעי של ההסתדרות הציונית ויורשו למעשה של הרצל, שהוביל את המהלך שעשה את החזון למציאות, לא היה דמוקרט דגול, בלשון המעטה. אף

זולת זו הדמוקרטיה. איש מאלה שנוכרו למעלה לא יכול היה לבנות לאורך זמן על הכריזמה שלו. מאז המופע שניים הרצל בקונו בכאול בקיץ 1897 ואילך, הקפידו ראשי הציונות, לעתים כמי שכפאם שד, על הטקס הדמוקרטי. עם השנים התברר שלע"תים האילוף, אפילו הטקסי, הופך עם הזמן להרגל שקשה להיגמל ממנו.

עידן פוליטיקת ההמונים, שהביא אל מרכז הבמה את המפלגות על חשבון הפדרציות הציוניות הארציות השונות, נתן לדמוקרטיה הזו אופי ממשי מאד. בצילה של זו, ואולי בהשראתה, צמחו מנהיגי היישוב שהיו לימים מנהיגיה של מדינת ישראל. מאבקה של "יהדות ארץ ישראל" על מקומה בהסתדרות הציונית העולמית מחד גיסא וכקהילה יהודית ללא ריכוניות בארץ מאידך גיסא, לא אפשרו אלא פוליטיקה וולונטרית בעלת כללי משחק דמוקרטיים. בן-גוריון, מנהיג מקומי מוכשר אך ללא הכריזמה שהיתה לכל אחד מהשלושה שלעיל, היטיב לשחק בכלים המפלגתיים והארגוניים של המבנה הדמוקרטי הציוני והיישובי. קו פרשת המים ההיסטורי ב-1935, שבו חברה מפא"י לויצמן כדי להשתלט על התנועה העולמית וז'בוטינסקי פרש, מיצב את תרבות הדמוקרטיה הקואליציונית הישראלית לעתיד לבוא עד ימינו אלה (לפחות).

הדמוקרטיה הישראלית (בוודאי ליהודים), היתה אם כן מעין מעשה נסים לא טבעי בעליל, ולא רק בשל היותה של ישראל מדינה למודת משברים, שסעים חברתיים ואתגרי ביטחון. נקודת המבחן הגדולה של הדמוקרטיה הישראלית היתה ללא ספק במאי 1977, שעה שאלה שנראה היה שיהיו לעד באופוזיציה תפסו את השלטון בבחירות דמוקרטיות.

ההתפעלות הן מהאופן שבו פינתה מפלגת העבודה (ממשיכתה של מפא"י ושל תנועת העבודה בכלל) את מקומה בשלטון, הן מהדרך שבה תפסו הליכוד ומנחם בגין עצמו את ההגה באותו קיץ והן מחוסנה של הדמוקרטיה הישראלית, היתה בהחלט במקומה. חילופי השלטון הללו לא היו מובנים מאליהם באותם ימים, גם היום לא. יש לנו עדיין דמוקרטיה מהראש, לא מהבטן, כפי שנוכחנו לדעת באחרונה.

פרופ' גולני הוא היסטוריון וראש המכון לחקר הציונות וישראל ע"ש ויצמן באוניברסיטת תל אביב

שאיילף את עצמו להיות בריטי, שנותיו המצבות ברוסיה הצארית נשארו עמו. אם היה דבר שהיה מתועב בעיניו יותר מהקונגרסים הציוניים שהתכנסו מדי שנתיים, היו אלה הערב-רב של הצירים הנלהבים, המזיעים והמלאים מעצמם באותם קונגרסים. ויצמן הקפיד להיות חולה ערב הקונגרס ואחריו. כמו מורו, רבו ויריבו הרצל, הוא העדיף לקדם את העניין הציוני בערוצים שקטים בהתייעצויות בעיקר עם עצמו. אשר להחלטות המחייבות של הקונגרס, הוא לש אותן כרצונו.

הדמוקרטיה הציונית של הרצל ושל ויצמן נבעה מכך שתנועה בלא מדינה לא יכולה להתקיים אלא מרצונם הטוב של חבריה

ז'בוטינסקי, אף שהיה מודע לצורך לעשות שימוש בכוחו של ההמון ואף הפגין יכולת מרשימה בתחום הזה, גם הוא לא היה דמוקרט משוכנע. שוב ושוב הוא לא הצליח לעמוד בלחצי ההחלטות של המוסדות הציוניים. בניגוד למנהיגים אחרים שאיימו להתפטר או אף לפרוש, הוא עשה זאת הלכה למעשה. מופע האימים שלו בקונגרס הציוני ה-17 בכאול ביולי 1931 ביטא היטב את גישתו: בתסכולו כי רב נוכח החלטות הקונגרס, הוא קרע את תעודת הציר שלו על הבמה המרכזית למול עיניהם הנדהמות של הנוכחים. בתגרה שאיימה לפרוץ נישא ז'בוטינסקי החוצה על כתפי חבריו. מופע דמוקרטי למופת. ארבע שנים אחר כך הוא פרש מההסתדרות הציונית העולמית כדי להקים הסתדרות ציונית חדשה משלו, הצ"ח (1935), שקיבלה החלטות פה אחד – זה של ז'בוטינסקי.

הדמוקרטיה הציונית של הרצל ושל ויצמן היתה פרי העובדה, שתנועה טרנס-לאומית חוצת יבשות שאין מדינה בעורפה כדי לגבותה, לא יכולה להתקיים אלא עם רצונם הטוב של חבריה. חופש הביטוי, הנכונות להישמע להחלטות הרוב, ההתחשבות בדעת המיעוט, עצם ההכרח להקדיש לפוליטיקה הציונית שבועות וחודשים, לעתים בהתנדבות, לשלם מסים ועוד, כל אלה היו תלויים בסופו של דבר ברצונם הטוב של חברי התנועה. לא היתה להם אפוא אופציה